

ПОЁН *Раҳманов*

АМИР
ТЕМУР
СУҶОЛАСИ

ЭНГ АСР АБРОДИ
ТОШКЕНТ
2013

УЎК: 821.512.162(09)

КБК: 63.3 (5Ў)4

P-13

Равшанов, Поён

**Амир Темур сулоласи: роман. / П.Равшанов. – Тошкент:
Янги аср авлоди, 2013. – 652 б.**

ISBN 978-9943-27-184-5

Жаҳоншумул фотиҳлар, улуғ сулола ва салтанатга асос солган ҳукмдорлар шахсияти, оилавий маданияти, фарзандлари, набиралари, келинлари, қариндош-уруғлари, қуда-андалари, хуллас, турмуш тарзи, ҳаёт йўли ҳамиша улкан қизиқишлар боиси бўлиб келади.

Соҳибқирон Амир Темур ва унинг Марказий Осиё, Хурон, Эрон ва Ҳиндистонда беш асрга яқин ҳукм сурган сулоласи беназир катта хонадонни ташкил этади. Шажаранинг бардавомлиги бевосита давлат аҳамиятига молик бўлган оилавий тарбияга боғлиқ бўлганлиги, ўзликни, шаъни, ор-номусни сақлаш ҳалқимизда узоқ асрлар давомида сайқал топган миллий менталитет, урф-одатлар, удумлар бағрида етилганлиги, равнақ топганлиги Соҳибқирон тамал тошини қўйган тожу тахт ворислари ҳаёт йўли мисолида кенг кўламда тадқиқ этилди. Мавжуд тадқиқотларда доимо сиёсат талқини соясида қолиб келган Амир Темур ва Темурийлар оиласи, уларнинг феъл-атвори, табиати, шижоати, сифатлари, сурат ва сийратлари, бошқарув қобилиятлари, айрича фазилатлари, қусур ва заиф жиҳатлари тарихий манбалар воситасида олдинги маррада ёритилди, инкишоф этилди. Асар шу жиҳати билан эътиборга лойиқдир.

ТАҚРИЗЧИЛАР:

Муҳаммад Али,

Ўзбекистон халқ ёзувчиси.

Ашраф Аҳмедов,

Тарих фанлари доктори, профессор.

ISBN 978-9943-27-184-5

© Поён Равшанов, «Амир Темур сулоласи». «Янги аср авлоди», 2013 йил.

**Азиз ва суюкли укам, тиббиёт фанлари
номзоди, олий тоифали шифокор,
АБДУЛЛА РАВШАНОВнинг порлоқ
хотирасига бағишлайман.
МУАЛЛИФ**

Инсонлар бўладикки, миллатининг, давлатининг тақдирида мислсиз ўрин тутади, даҳоси, закоси, салоҳияти билан жаҳоншумул аҳамият касб этади. Фотиҳлик ва ватанпарварлик, илм ва санъат, ботирлик ва шижоат, муборизлик-паҳлавонлик билан ҳам дунёга таниладиган, тарихлардан мангута жой оладиган, буюклик касб этган кишилар бўлади. Ёмонлик ва яхшилик орқали танилишда ер билан осмонча тафовут бор. Нерон, Чингизхон, Гитлернинг одамзодга қилган ёвузликларини ўтмиш ҳам, бутун ҳам унутмайди. Ленин зўравонлик билан вужудга келтирган қизил салтанат, унинг давомчиси Сталиннинг қатағонга асосланган ҳукмронлиги миллионлаб беғуноҳ кишиларнинг қонини дарё қилиб оқизди. Ётмиш тўрт йил давомида Совет иттифоқи деб аталган, мустамлакалардан иборат қурама мамлакат аҳолиси қулик исканжасида ҳаёт кечирди, қорни ёлчиб нонга тўймади, усти бут бўлмади. Иқтисодий таназзуллар доимо сиёсий зулми – қамаш, отиш, бадарға жазо чораларини кўришга, халқни мудом қўрқувда, бош кўтартирмасликда сақлашга мажбур этади. Шу боисдан ҳам одамларга фаровонликни, тўкин-сочин коммунизмни ваъда қилган тузум умри, у ниҳоятда қудратли, даҳшатли оммавий қирғин қуролига эга бўлмасин, тарихан олганда, жуда қисқа бўлди.

Милоддан бурунги IV – III асрларда Оврўпо ва Осиёнинг аксар мамлакатларини забт этган Александр Македонский – Исқандар Моқидуний салтанати ҳам

икки аср нари-берисида ҳукм сурди. XIII асрнинг ёвуз жаллоди Чингизхон асослаган тўрт улус умри ҳам бир ярим асрга етмади. Гитлер қабоҳати-чи? XX асрни қонга ботирган фашизм 20 йил умр кўрдими? Зўрлик билан тикланган истибдод империялари омма томонидан қабул қилинмаганлиги туфайли, узоққа бормади. Бунга кейинги уч минг йиллик тарихдан истаганча мисоллар топса ва келтирса бўлади. XIV асрнинг 70-йилларидан эътиборан барпо этилган, Амир Темур ҳазратлари яловбардор бўлган туркий давлатчилик ва унинг XIX аср сўнгларига қадар нафақат ўз юртида, шунингдек, Ҳиндистонда давом этган сулоласи бардавомлигини жаҳон афкор оммаси яхши билади. Хорижий тарихларга «Буюк мўғул империяси» номи билан кирган салтанат Соҳибқирон авлоди намояндаси Заҳириддин Муҳаммад Бобур номи билан боғланади. Темурийлар сулоласининг тўрт асрдан ортиқ Осиёнинг марказида, Эрон, Хуросон, Ироқ, Шом, Ҳиндистонда давлат тепасида бўлиши фавқулодда сиёсий феномен эди, дейиш ўринли бўлади. Зўравонлик билан узоққа кетиб бўлмас экан, унда бу салтанат умрини қайси омиллар узайтирган – бу саволга дабдурустдан жўяли жавоб топиш унчалик осон эмас. Жавобни сулоланинг ҳукм сурган ҳар бир шахси фаолиятдан, феъли аворидан, дунёқараши, билимидан, инсон сифатидаги турмуш тарзидан – оилавий ҳаётдан ахтариш кутилган натижаларни беради, деб биламан. Сиёсат юриштиш кўп жиҳатдан шахсий фазилатларга бориб тақалади. Буни қадим муаррихлар ҳам эътиборда тутганлар. Оилавий муҳит, қандай тарбия олганлик, мақсадмуддаонинг нимага қаратилганлиги билан бир қаторда, илоҳий тақдирнинг ёзиғи шахс табиатида, тақдирда ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлиги эътироф этилади. Плутарх, Искандарнинг она қорнида ҳомила сифатида вужудга келиши ҳақида бир нақл келтиради. Филип ва Олимпиаданинг никоҳ тўйлари бўлиб, гўшангага кирган тунда, келин бўлмиш туш кўради.

Момақалди роқ туриб, яшин чақнайди ва келиб Олимпиаданинг қорнига урилади. Ҳамма ёқни аланга қоплайди, ёнаётган оловнинг тили ҳамма тарафга қараб чўзилади ва сўнади. Бу тушнинг таъбири кейинчалик Александрнинг жаҳонгирлик иқтидори дарағи сифатида талқин этилади.

Ҳофиз Таниш ибн Мир Муҳаммад Бухорий «Абдулланом» деган асарида Чингизхоннинг туғилиши ҳақида, «549 ҳижрий йилда Улун энага Чингизхонга ҳомиладор бўлган эди. Ўша йили Чингизхон қутли бахт ва муборақ толе билан йўқлик пардасидан борлиқнинг бош манзилига қадам қўйди. У бир қисм миқдорда жигарпорадек увиган қонни ўнг қўлининг кафтида тутамлаган ҳолда олам саҳнига тушди. Бу маъни оқиллар олдида шунга далилки, бу қон тўкишига далил бўлади. Бас, унинг ўзгаларнинг қонини тўкиши давлат эгаси бўлган кунлари ва ҳукумат тепасида турган замонда бир мартабага етдики, оқибатда қон ичувчи Баҳром (яъни, Марс сайёраси) Ноҳид юлдузи чодирининг остида яширинди. Бунда «бузуқлик қиладиган ва қон тўкадиган шахсларни давлат тепасига қўясанми» ояти (Қуръони Карим, 2-сура, 30-оят) мазмуни юзага чиқади», деган нақлни зикр этади.

Ибн Арабшоҳ дейдики, «Темур тугилган кечаси ҳавода қандайдир учиб юрган темир қалпоқчага ўхшаш бир нарса пайдо бўлган. Кейин у кенг бўйлиқча тарқалиб, ер юзига ёйилиб кетган эмиш. Ундаги чўғ ва учқунга ўхшаш нарсалар ҳар томонга сачраган ва уйилиб, ҳатто ўтроқ ва бадавий жойларни ҳам тўлдириб юборган эмиш. Яна айтишларича, Темур тугилганда унинг қўллари янги қонга буланган экан». Бу кейинги иқтибос мушоҳада этиб кўрилганда, унинг мазмуни Искандар ва Чингизхон тўғрисидаги нақлларнинг қорисмаси эканлигини пайқаш қийин бўлмайди. Фақат яшин ва момақалди роқ ўрнини «учар ликопчалар» – темир қалпоқчага ўхшаш жисм эгаллаган.

Тасаввуфий-тарихий, бадий йўсиндаги туркий ва форсий «Темурнома»ларда ҳам Темурбекнинг таваллуди билан боғлиқ ғайритабий афсоналар талқин этилади. Эҳтимол, даҳоларнинг туғилишига табиат бифарқ эмасдир. Ҳақиқатда, шундай ўзгаришлар, тушдаги аломатлар содир бўлгандир. Ҳарҳолда улар оддий одамлардан ақли, кучи, иродаси, эртани кўра билиши, билими, мардоналиги, ўлимдан қўрқмаслиги, энг муҳими, одамларни ўзига жалб этиши ва орқадан эргаштира олиш қобилияти билан ажралиб турганлар. Бу инсон вужудининг битмас-туганмас қудрати билан боғлиқ ҳодисадир. Уларда шундай лаёқат бўлган. Оддий кишиларда ҳам шундай лаёқатнинг унсурлари бўлади, уларни парваришлаган, меҳнатлари билан сайқаллаганлар, такомилга етказа оладиганлар, олим, муҳандис, шоир, паҳлавон кабилар бўлиб таниладилар.

Амир Темур шахсида инсоннинг олий вужудига хос фазилатлар мукамал ва тўла мужассам бўлган. Ундаги жозиба, сурат ва сийрат, оддий одамлардан тубдан фарқ қилувчи қобилият – сўз билан ифода этиш қийин бўлган илоҳий муҳофаза, бошқалар билмагани билиш, бошқалар кўрмагани кўриш, ташқи қиёфа кўркамлиги, қатъият, баҳодирлик, ҳатто овознинг жалб этиш оҳанги, муомала маданияти, ишонтира олиш хусусияти унинг бутун фаолияти чизгиларида, қутбларида тажассум топади. У ғайриоддий одам бўлмаганидек, бошқаларга ҳам ўхшамаган. Унинг феъл-атворида, юриш-туришида, мақсадга интилишида ва унга етишувида юқорида айтилган сифатлар бирин-кетин намоён бўла боради. Ҳозирга қадар унинг буюклиги, улуғворлиги, жаҳонгирлиги, халоскорлиги туркий давлатчилиқни тиклаганлиги, мамлакатни тараққиётга олиб чиққанлиги, илм-фан, маданият равнақига йўл очганлиги, қавмларимизнинг ўзбек миллати бўлиб шаклланиши ва жипслашувидаги улкан ҳиссаси тўғрисида кўп ва муттасил гапирди, талай-та-

лай асарлар яратилди. Яқин ўтмишдаги қарашларни, ҳақиқатни тескари, бузиб талқин қилишларга қарама-қарши ўлароқ, Амир Темур туғма давлат арбоби, ўзбек халқининг бахтига битган бетакрор йўлбошчи эди, деб баралла айтишимиз ўринли бўлади. Бежизга унинг исми шарифига «Соҳибқирон» нисбаси қўшилмаган, унинг қутлуғ таваллуди осмон сайёраларининг саккиз юз йилда бир марта содир бўладиган қирон ҳолати – хосиятли жамланиш, қутбланиш вақтига тўғри келиши шарофатидан эди.

Соҳибқирон Амир Темур ҳақида 1988 йилдан буён имконим даражасида қалам тебратиб келаман. Шу йили «Қашқадарё ҳақиқати», кейинроқ «Ёшлик» журналида босилган «Амир Темур муҳри» деган мақолам учун жавоб беришимга тўғри келган. Вазиятнинг ижобий томонга ўзгариши, Мустақиллик насими эса бошлаши йўлимни очган, 1990 – 1991 йилларда «Темурнома»ни тезкор табдил қилишимга тўғри келган эди. Кейин «Амир Темур туғилган жой ёхуд Занжирсарой қиссаси», «Қашқадарё тарихи» асаримдан катта бир боб, «Амир Темур ватани», «Амир Темур ва Амир Хусайн қиссаси», «Амир Темур хонадони» асарларимни, «Шаҳрисабз тарихи» китобимдан асосий бобни шу мавзуда ёздим ва XIV асрнинг биринчи ярмидан XVI аср бошларига қадар бўлган Ўзбекистон тарихида Соҳибқирон ва унинг ворислари тутган ўринни талқин этишга интилдим. Қарийб чорак асрки, Амир Темур ҳақида ўқишдан, изланишдан, ёзишдан толиқмадим. Бунга ўзимдаги қизиқиш билан бир қаторда, Соҳибқирон ҳақидаги тадқиқотлари, тарихий бадий асарлари билан танилган олимлар ва ижодкорларнинг, журналистларнинг, яқинларимнинг, дўстларимнинг далласи, даъвати қанот бериб келди.

Ҳар йили Шаҳрисабзда, апрел ойининг бошида Соҳибқирон таваллудига бағишланган анжуман сабаб, атоқли адиб, Соҳибқирон тўғрисида салмоқли тарихий асарларни ёзган Ўзбекистон Республикаси халқ

ёзувчиси Муҳаммад Али билан учрашамиз, суҳбатлар қурамиз. 2012 йил 4 апрелда адибимиз каминага Амир Темур ҳазратлари ва у Зотнинг ҳарамлари тўғрисида жуда бўш, тарихий воқеликни тўғри талқин этишдан йироқ китоблар ёзилаётганлигини айтиб, бу борада фаолроқ бўлишимга истак билдирадилар. Бундан сал олдин, Ёзувчилар уюшмаамизнинг Қашқадарё вилояти бўлими масъул котиби, таниқли шоир Исмоил Тўхтамишев «Соҳибқирон юлдузи» журнаliga Амир Темур ҳазратларининг оилавий ҳаёти ҳақида мақола ёзиб беришимни сўради. Бир неча йил бурун Амир Темур хонадони тўғрисида кичик бир рисола битган эдим. Қўлимга олиб кўрдимда унинг ғоят мухтасарлигидан қониқмадим. Муиниддин Натанзий, Ҳофиз Абру, Низомиддин Шомий, Шарафиддин Али Яздий, Фасих Хавофий, Абдураззоқ Самарқандий, Хондамир, Давлатшоҳ Самарқандий, Ибн Арабшоҳ ва бошқа ўрта асрлар муаллифларининг, кейинги даврлар муаррихларининг асарларини қайта бошдан мутолаа қилишни бошладим. Мутолаа асносида Амир Темур ҳазратлари хонадонининг тарихига, айниқса, оилавий муносабатлар тарихига жиддий эътиборни қаратдим. Жамиятни оиладан ажратиб талқин қилиш мумкин дир, лекин оилани жамиятдан айри ҳолда тадқиқ этиб бўлмайди. Соҳибқирон мансуб бўлган хонадонни ана шу кейинги ойин бўйича тадқиқ этишга киришдим. Дастлабки битикларим матбуотда, «Қашқадарё» ва «Дарё» газеталарида босилди. Ўқувчилар муносабати дарров аён бўлди, кўпчиликни «буюк», «улуғ» каби кўп такрорланган тавсифлар зериктирган экан чоғи, қаҳрамонларимнинг инсонлар сифатидаги ҳаёт йўли тасвири уларни қизиқтириб қолди. Битта мақола билан чекланаман, деб ўйлагандим. Фикримни ўзгартиришимга тўғри келди. Таҳририят мақоланинг давомини сўрай бошлайди. Шу тариқа, «Оила шаъни ёхуд Амир Темур ва Темурийларнинг оила обрўси ва бардавомлиги йўлида олиб

борган ишлари хусусида» деб номланган тадқиқотларим эслатилган рўзномаларда 2012 йил апрел ойидан – йил охирига қадар мунтазам чоп этиб борилди. Баъзида улгура олмай, чалғиган пайтларим ҳам бўлди.

Бир куни оилавий гурунгларимиздан бирида биродарим Абдулла Равшанов ярим ҳазил, ярим чин қилиб, «Қашқадарёликлар Поён Равшанов «Оила шаъни»ни давом эттирмайдиган бўлибди, деб ўпкалаб юрибди», деб қолди. Укам кенг билимли, зукко, тиббиёт соҳасида қирқ беш йил давомида ишлаб келаётган, адабий-маданий давраларда ўз фикрини айта оладиган, олий тоифали шифокор, тиббиёт фанлари номзоди, вилоят соғлиқни сақлаш тизимида раҳбарлик вазифаларда фаолият кўрсатган, кўпчилик билан мулоқот қилиб турадиган, тарихга ниҳоятда қизиқадиган инсон эди. Мен, хижиллик билан «Бир оз чалғишлар бўлди, аммо бошлаган ишимни ниҳоясига етказаман», дедим. Шунда укам Абдулла Равшанов «Ака, албатта, давом эттиринг, одамлар шундай асарни кутаётирлар. Олдиндан айтиб қўяй, бу китобингиз ёзган асарларингизнинг энг сараси бўлади», деди. Бу сўзлар, табиийки, менга жуда катта далда бўлди. Шу суҳбат бўлиб ўтгандан бир ой ўтдим-йўқми, менинг ҳассос танқидчим, асарларимнинг биринчи ўқувчиси ва баҳоловчиси бўлган фозил инсон Абдулла Равшанов 67 ёшида ҳаёт билан видолашди, Аллоҳ Таоло унинг охиратини обод, жойини жаннатдан ато этган бўлсин. Шукрки, у кишига берган ваъдам устидан чиқмоқ насиб бўлди, «Оила шаъни» бир яхлит китоб ҳолига келтирилди. Унга «Амир Темур сулоласи» деб ном бердим. Бу мавзудаги ишни давом эттиришни, XVI асрдан XIX асрга қадар бўлган даврни, Соҳибқирон ворисларининг сулолавий-оилавий ҳаётини қамраб олувчи тадқиқот ҳақида ҳам ўйлаб қўйдим. Армон шуки, бу китобимга катта қизиқиш боғлаган укам орамизда йўқ, бир тасалли шундаки, улғу бобокалонимиз ва унинг фарзандлари, набира-

лари ҳаёт йўлига бағишланган шу асаримни укамнинг порлоқ руҳига бахшида этдим.

Улуғ мақсадлари йўлида Соҳибқирон катга йўқотишлар берган, фарзанд ва набиралар доғини кўрган, аммо олижаноб ниятлардан қайтмаган, уларга ақдидрок, сабр-тоқат, куч билан эришган, шу фазилати сабаб, жаҳоншумуллиқ касб этган. Ота-боболаримиздаги буюк хислатлар ибрат дорилфунунидир. Камина ҳам шу дорилфунундан озгина сабоқ олганимдан бахтиёрман.

Китобнинг вужудга келишига туртки ва далда берган, матбуот нусхасини қизиқиш билан ўқиган дўсту қадрдонларга, муҳтарам мухлисларимга яхши тилаклари, маслаҳатлари учун самимият ила миннатдорчилик билдираман.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/1572> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1572> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/1572>